

Lezing 18 februari 2017 door J. F. Nuboer, Nieuwe Kerk Amsterdam

De ontberingen van de predikanten.

Excellentie, Dames en Heren,

Vandaag herdenken wij de bevrijding van 26 Hongaarse predikanten door toedoen van admiraal de Ruyter op 11 februari 1676.

Deze predikanten waren als galeislaven ingezet aan boord van Spaanse galeien in Napels, dat destijds behoorde tot het koninkrijk Spanje.

Zij hadden negen maanden op die galeien gezeten toen ze werden bevrijd.

Maar hoe waren ze op die galeien terecht gekomen, met andere woorden : wat was de voorgeschiedenis ?

Vandaag zal ik u dat vertellen.

Het begint in 1670/71. Toen was er een rebellie van verscheidene edelen tegen de katholieke Habsburgse keizer Leopold I. Deze rebellie was onderdrukt en de leiders waren terechtgesteld.

De katholieke kerkvaders slaagden erin de keizer ervan te overtuigen dat de protestantse geestelijkheid medeplichtig was geweest aan de rebellie.

Dit was een onterechte aantijging, maar de katholieke kerk hoopte hiermee het protestantisme in Hongarije uit te roeien, het was de tijd van de contrareformatie.

U moet zich voorstellen dat in die tijd iedereen gelovig was en de tegenstelling tussen katholiek en protestant oneindig veel grimmiger was dan tegenwoordig.

De meerderheid van de Hongaarse bevolking was overigens protestants.

Er werden 735 predikanten opgeroepen om te verschijnen voor een speciaal tribunaal. Er kwamen er 336 opdagen en om aan vervolging te ontkomen werden ze voor de keus gesteld :

Of : het protestantisme afzweren en katholiek worden

of : vrijwillige ballingschap

of : het opgeven van hun functie als predikant

Er waren er 94 die alle drie de opties weigerden. Zij werden ter dood veroordeeld, gevangen genomen en hun bezittingen werden in beslag genomen.

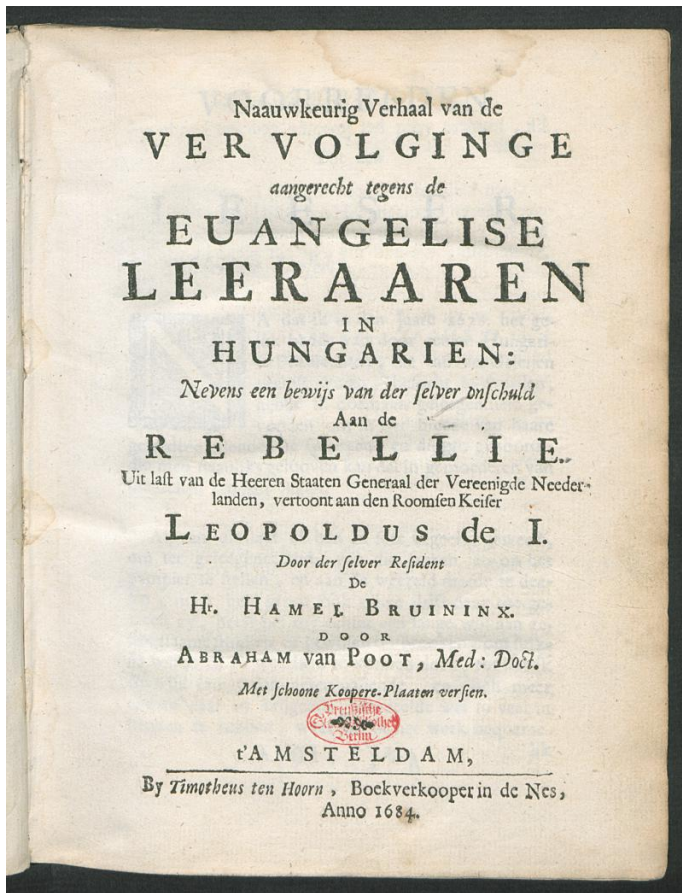
De protestantse landen van Europa, Nederland en Zweden voorop, protesteerden zo heftig tegen deze maatregelen, dat er werd besloten de doodstraf niet uit te voeren. De Staten Generaal gaven de Nederlandse resident, dat was een soort ambassadeur, de heer Hamel Bruininx, opdracht een uitgebreid betoog samen te stellen en aan de keizer aan te bieden waarin punt voor punt de onschuld van de predikanten werd aangetoond. Het had geen enkel effect.

De regering in Den Haag vroeg toen aan de Ruyter om te trachten hun bevrijding te bewerkstelligen. De Ruyter was met een vloot in de Middellandse Zee en hij kon min of meer toevallig deze opdracht uitvoeren omdat die met zijn oorspronkelijke opdracht kon worden gecombineerd.

De predikanten werden dus door de Ruyter bevrijd en ze zijn een paar weken later via Venetië naar de vrijheid teruggekeerd. Een aantal van hen ging naar Nederland.

Twee jaar later, in 1678, was er in Amsterdam een Nederlandse arts, dokter Abraham van Poot, die een paar predikanten die op de galeien hadden gezeten, ontmoette. Hij vond hun geschiedenis zo interessant, dat hij een boek heeft geschreven over de ontberingen die ze hadden doorstaan. Hij gebruikte voor zijn boek ook de documenten die hij mocht inzien van dominee Somer, de schoonzoon van de Ruyter. Dat zullen wel de documenten zijn geweest die aan de Ruyter zelf hadden toebehoord.

In dat boek staan een aantal afbeeldingen die wij nu zullen bekijken. Bij elke afbeelding zal ik een toelichting geven.

Hier ziet u de eerste bladzijde van het boek. Leest u maar even. U ziet dat het boek niet alleen gaat over de ontberingen van de predikanten. Het bevat ook het betoog van de heer Hamel Bruininx.

De tweede afbeelding geeft een algemene symbolische schets van de situatie.

De predikant staat in het midden. Hij houdt zich vast aan zijn protestantse geloof dat in de hemel is verankerd. Op de ankerstok staat "Houd dat ghij hebt". Dat betekent : "Houd het geloof dat gij hebt". Hij wordt door de katholieke geestelijke bepraat om zich tot het katholicisme te bekeren. Rechts staat een gerechtsdienaar die allerlei martelwerktuigen klaar heeft liggen.

U ziet dat zijn beide enkels met een ketting aan elkaar zijn gebonden.

Hier zijn de predikanten nog in gesprek met de katholieke geestelijkheid. U ziet de katholieken aan deze kant, de predikanten aan de andere kant. Hun woordvoerder rechts staat en de katholieke geestelijke links, die zit, dit geeft de verhouding duidelijk weer.

Tijdens het proces in Presburg, het tegenwoordige Bratislava, gaven de meesten hun ambt als predikant op, ze gingen vrijwillig in ballingschap of ze werden katholiek, maar diegenen die dat weigerden, dat waren er dus 94, werden als gevangenen op 6 juni 1674 onder militaire begeleiding, in boerenwagens afgevoerd naar diverse kastelen waar zich kerkers bevonden. De wagens werden begeleid door een gewapend escorte, dat tevens diende om de protesterende menigte op afstand te houden. Eenmaal buiten de stad in een afgelegen gebied, deden de soldaten de wagens stilstaan en beroofden ze de predikanten van alle waardevolle voorwerpen die ze konden vinden.

Zij werden overdag als dwangarbeiders in de bouw ingezet. U ziet dat ze aan de voeten geboeid zijn. Ze zeggen later dat het een wonder was dat er nooit iemand van de stelling is gevallen. Ze worden geschopt, geslagen en mishandeld en 's avonds gaan ze de gevangenis weer in.

In de gevangenis krijgen ze stokslagen en zitten ze vastgeketend, ook om de hals.

Het wemelt er van ongedierte.

Wat ze te eten krijgen is zwart soldatenbrood. Overdag vinden ze wel plekken waar ze kunnen drinken, maar 's nachts krijgen ze niets.

Hier ziet u een schilderij, dat momenteel hangt in de Hungarian National Gallery, in 1846 geschilderd door Bálint Kiss.

De titel is :

János Jablonczai Pethes zegt vaarwel aan zijn dochter aan het raam van de gevangenis van Leopoldvár in 1674.

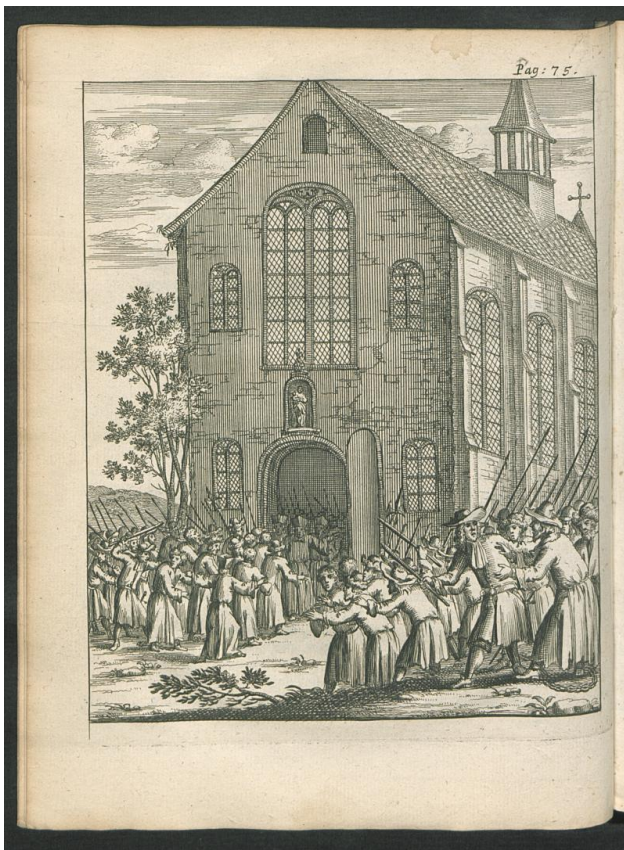
Dit was één van de plaatsen waar de predikanten gevangen zaten.

János Jablonczai was overigens één van de 26 predikanten die op 11 februari 1676 van de galeien werd bevrijd.

Het kwam voor dat de mensen uit medelijden wat te eten gaven aan de predikanten. Die gooiden dan iets in een kruiwagen. Deze vrouw werd daarop betrapt omdat deze geestelijke vanuit een raam had gezien wat zij deed. Zij werd gestraft met een martelwerktuig, de zogenaamde “halsviool”.

De polsen en de hals van het slachtoffer werden omsloten in de overeenkomstige gaten en men kan zich gemakkelijk voorstellen wat het effect is na een paar dagen. Een halsviool was alleen voor vrouwen bestemd.

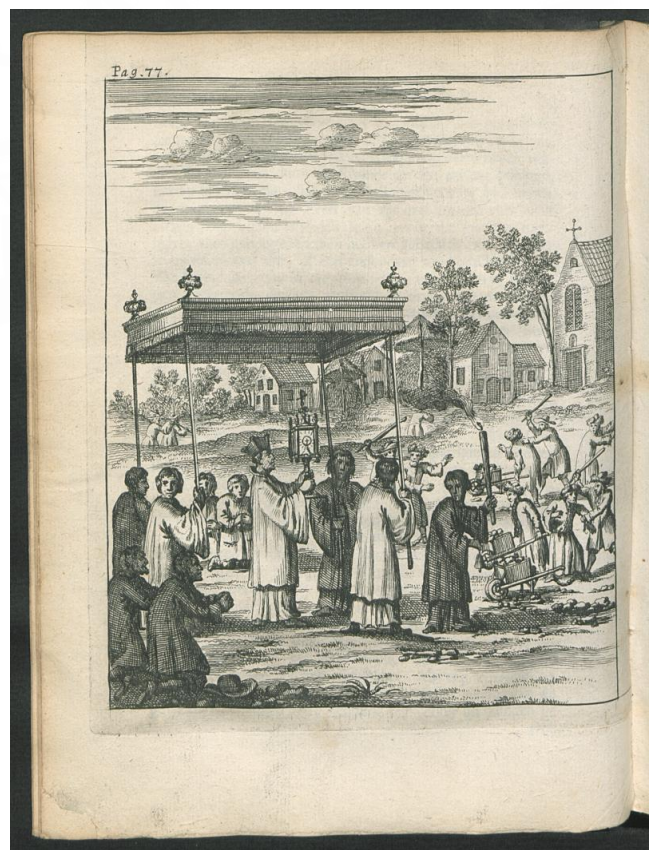

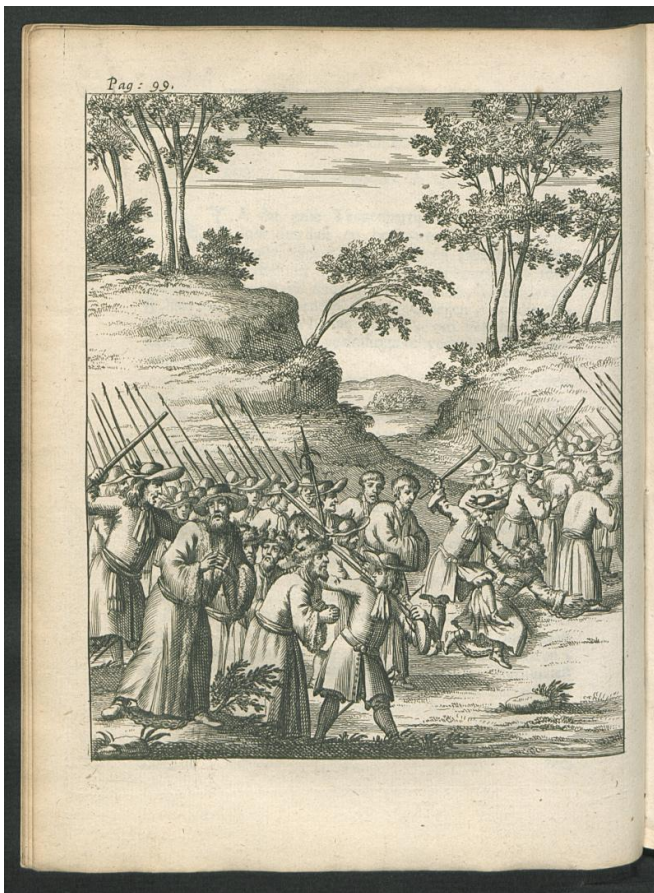
De katholieke geestelijkheid bleef er voortdurend op aandringen dat de predikanten zich tot het katholicisme zouden bekeren, met weinig succes.

Slechts een enkeling tekende het papier dat hem werd voorgehouden en herkreeg zo zijn vrijheid, maar hij moest dan wel eerst een eredienst bijwonen alvorens hij werd vrijgelaten.

Onder dwang moesten ze de heilige mis bijwonen. Zij raakten daarbij slaags met de soldaten die hen de kerk in dreven.

Als er een processie langskwam, werden de predikanten gedwongen om te knielen. Onder stokslagen werden ze daartoe gedwongen. In de tekst van het boekje staat te lezen dat er wel erg vaak processies werden gehouden.

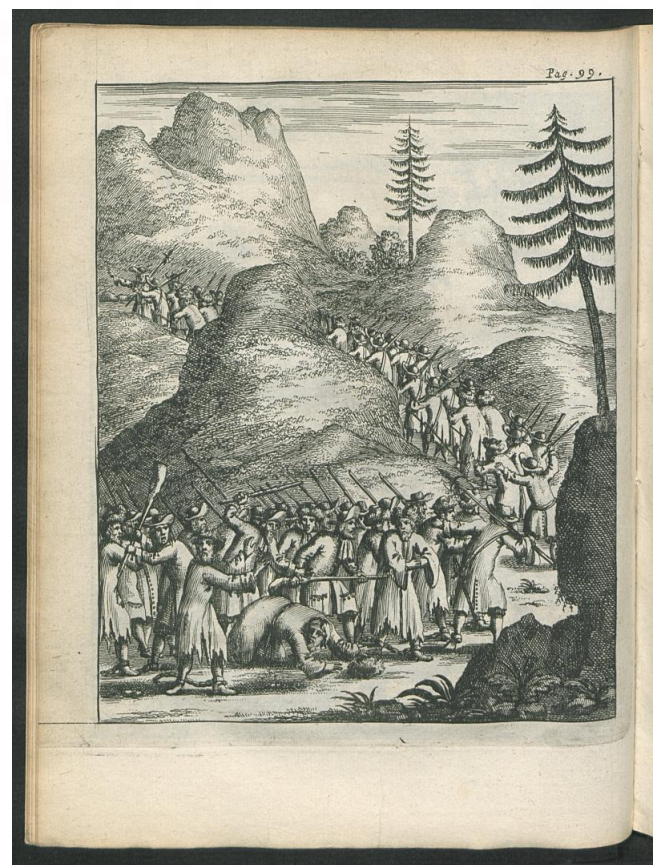

per dag voortgedreven, gedurende 25 dagen. Hier zien we ze, aan de voeten geketend, door het land lopen terwijl de bewakers er lustig op los slaan.

Hier ziet u ze door de bergen trekken. Deze barre tocht voerde tot boven de 1000 meter hoogte over meer dan 350 kilometer. Gevangenen op weg van een gevangenis naar de galeien werden als regel onderweg extra zwaar mishandeld, met als resultaat dat alleen de sterksten uiteindelijk aankwamen.

Alleen die konden daarna als bruikbare krachten op de galeien worden ingezet. En los daarvan, bij aankomst zou er voor deze slaven ook nog betaald moeten worden. Het was dus van belang dat deze koopwaar van goede kwaliteit was.

Het is dan ook gemakkelijk te begrijpen dat er onderweg drie predikanten om het leven kwamen door mishandeling.

Zes werden er achtergelaten in de gevangenis van Chieti omdat zij zich niet meer verder konden voortslepen. Vier van hen stierven spoedig daarna.

Drie predikanten wisten, wonderlijk genoeg, te ontsnappen.

Van de 42 die uit Presburg waren vertrokken, kwamen er uiteindelijk 30 aan in Napels, op 7 mei 1675. Daar werden ze voor 50 thalers per man aan de Spaanse onderkoning verkocht.

We zien hier de muntstukken liggen. En natuurlijk ook weer de stokslagen en de kettingen aan de voeten.

Ze hadden 7 weken lang een afschuwelijk zware weg afgelegd, grotendeels te voet. Hierna werden ze als slaven op de galeien gezet en zoals gebruikelijk moesten ze aan de wal soms ook sjouwen met materialen, trossen en ankers, kortom, zware dwangarbeid verrichten, vooral in de winter, als er minder gevaren werd.

Dit is een model uit het maritiem historisch museum in Venetië van een Maltezer galei. De galeien in Napels zagen er ook zo uit.

De waarde van een galei was niet zo zeer militair, als wel psychologisch : galeislaven waren in het algemeen afkomstig uit de gevangenis. Daar waren ze onzichtbaar voor de mensen. Hier zaten ze open en bloot aan boord, duidelijk zichtbaar voor iedereen. De mensen konden ze vanaf de wal zien, dat was nuttig als afschrikwekkend voorbeeld van wat er met je kon gebeuren als je van het rechte pad afdwaalde.

Er waren 26 banken waarop tien mannen met een ketting vastgeketend zaten, vijf aan stuurboord en vijf aan bakboord. Er zaten dus 260 gevangenen op een galei. Het waren misdadigers en ook gekochte slaven, dat waren moslims. Die waren voor veel geld op de slavenmarkt gekocht, alleen de grootste en sterkste, afkomstig uit Oost Europa, Noord Afrika of Turkije, allemaal aangeduid met de naam “Turk”. Zij zaten altijd aan het eind van een roeiriem.

De predikanten vonden het vreselijk dat ze te midden van misdadigers zaten, ja, zelfs nog erger, te midden van ongelovigen, zoals die Turken. Hun baarden werden afgeschoren, wat zij als een vernedering ondergingen.

Zij beklaagden zich er ook over dat zij altijd blote voeten hadden en niet genoeg te eten kregen. Een galeislaaf at overigens gemiddeld een kilo brood per dag. Elke galeislaaf was kaalgeschoren, dan kon hij gemakkelijk herkend worden als hij ontvluchtte en de kerkklokken werden geluid. Er stond een beloning op het aangeven van een ontvluchte galeislaaf. De vluchteling werd daarna gemarteld met stokslagen, Dat overleefde hij soms niet.

Er waren gelukkig enkele sympathisanten aan de wal die de predikanten soms eten en kleding gaven. Om dat mogelijk te maken moesten er natuurlijk telkens ook geschenken aan de commandant van de galei gegeven worden.

Van de dertig predikanten die op 8 mei 1675 door de onderkoning waren gekocht, zijn er vier op een of andere manier om het leven gekomen. Op 11 februari 1676 waren er nog 26 over.

Na hun bevrijding, in de nacht van 11 op 12 Februari 1676, kwamen ze aan boord van de “Gouda”, het schip van de

onderbevelhebber, admiraal den Haen, waar ze de eerste nacht doorbrachten. Ze hadden eerst negen maanden in gevangenschap dwangarbeid verricht, daarna waren ze nog eens negen maanden als galeislaven ingezet. Ze hadden dus ruim anderhalf jaar in ongelooflijk zware omstandigheden geleefd, het was hen aan te zien toen ze aan boord kwamen.

Zoals Jacques Basnage opmerkte : “Alleen iemand met een hart van steen zou zo’n treurig schouwspel onbewogen aan kunnen zien”.

Hier komen ze van de “Gouda” af, weer in de sloepen. Ze worden overgebracht naar de “Eendracht” het vlaggenschip van het eskader.

U ziet hier dat de ijzeren banden om hun enkels worden verwijderd.

Dit is 12 februari 1676, de dag na de bevrijding. Ze kwamen toen op de “Eendracht”, het schip van de Ruyter. Zij bedanken de admiraal, die hier staat.

Rechts zien we sommige predikanten die nieuwe kleren krijgen. Hun oude kleren, die voddën, worden vrij gezet, dat wil zeggen, overboord gegooit.

Ik wil ten slotte nog één opmerking maken.

Als de predikanten geweten hadden dat zij op 11 feb 1676 zouden worden bevrijd, dan zou hun lijden gedurende ruim anderhalf jaar bij lange na niet zo ondraaglijk zijn geweest. Ze hebben ongetwijfeld grote steun gehad aan elkaar en aan hun rotsvast godsvertrouwen. Maar dan nog, die onzekerheid over hoe lang het nog zal duren en of

er überhaupt ooit een eind aan hun lijden zou komen, dat moet verreweg het ergste zijn geweest.

Admiraal de Ruyter was natuurlijk uiterst tevreden met de goede afloop. Hij had zelf ook dat rotsvaste godsvertrouwen en hij ‘had wat’ met predikanten, zijn beide schoonzoons waren allebei ook predikant.

Helaas heeft hij nooit geweten dat deze actie zó belangrijk zou zijn voor Hongarije, dat er tegenwoordig elk jaar ter herdenking door de ambassadeur van Hongarije een krans wordt gelegd bij zijn praalgraf.

Ik dank u voor uw aandacht.